Zwolle

ZWOLSE ADAPTATIESTRATEGIE

ONDERDEEL PARTICULIER HANDELINGSPERSPECTIEF

Datum: 27 mei 2019

Eindredactie: Edith Camerik

SAMENVATTING

Hoe kunnen we Zwollenaren een handelingsperspectief bieden om zich te kunnen aanpassen aan het nieuwe klimaat?
Voor de Zwolse Adaptatiestrategie zijn verschillende belanghebbenden en doelgroepen onderscheiden. Welke inwoners en bedrijven krijgen vooral te maken met de gevolgen van de klimaatverandering? Hoe kunnen hen bewust maken en faciliteren om hun eigen leef- en werkomgeving aan te passen en aantrekkelijker te maken, als ook om schade te voorkomen? Hoe kunnen ook andere inwoners en bedrijven die minder risico lopen om geraakt te worden door weersextremen, participeren? Daarvoor is een aanbod ontwikkeld. Het aanbod bestaat uit informatievoorziening en diensten om klimaatactief te kunnen denken en doen. Dit rapport beschrijft op welke wijze de gemeente dit aanbod uitwerkt in de praktijk.

Inhoud

SAMENVATTING 2
Inleiding 3
Belangen van inwoners en stakeholders 3
Drieledige opgave 4
Met de kwetsbare plekken beginnen 4
Rollen gemeentelijk overheid 5
Gewenst klimaatactief gedrag 6
Stakeholder analyse 8
Community building en bewustwording 11
Community building strategie 11
Communicatiestrategie 13
Team KlimaatActief! 15
Bijlage 1: Handelingsperspectieven 17
Bijlage 2: Aanpak risicodialogen, Klimaatopgaven-kansenkaart en Klimaatatlas 20
Bijlage 3: Werken met de Leefstijlvinder 23

Documentversie: definitief

Status:	Auteurs: Annemiek Wiegman, Winny Pijl, Monique Wiegers, Hanneke Valkeman,
Datum:	Eindredacteur: Edith Camerik

Inleiding

De gemeente Zwolle werkt samen met professionele stakeholders, inwoners en bedrijven aan een klimaatbestendige en aantrekkelijke leefomgeving. Daarvoor is in juni 2019 een adaptatiestrategie vastgesteld door de gemeenteraad. Dit document beschrijft de bouwsteen particulier handelingsperspectief van de 6 bouwstenen:

1. Ruimtelijk 'groenblauw netwerk' of 'klimaatcasco'
2. Het 'nieuwe normaal' voor professionals
3. **Particulier handelingsperspectief**
4. Financiën
5. Regelgeving
6. Monitoring en navigatie

Het particulier handelingsperspectief gaat in op de vraag:

"***Hoe kunnen we Zwollenaren bewustmaken van de impact van klimaatverandering en stimuleren om hun eigen leef- en werkomgeving klimaatrobuust en aantrekkelijker te maken naar 2050? Wat zijn hun handelingsperspectieven?*"**

Belangen van inwoners en stakeholders

Voor succesvolle adaptatie zijn individuen en huishoudens cruciaal. Waarom is dat?

1) Klimaatverandering kan niet alleen door de overheid worden opgevangen. Om de schade te beperken is ook inzet nodig van individuele bewoners en bedrijven.
2) Een groot deel van de gebouwde omgeving is in bezit van particulieren: 50%-60% huiseigenaren in woonwijken tot 80%-90% eigenaren van vastgoed op bedrijventerreinen. Hier heeft de overheid het niet voor het zeggen en is het aan particulieren en bedrijven om zelf maatregelen te nemen.
3) Adaptieve acties en maatregelen door huishoudens zijn echt effectief om negatieve impact te beperken en ze zijn ook nog eens relatief goedkoop te implementeren. Bv. beperken van wateroverlast door tegels uit de tuin te vervangen door groen, een regenton plaatsen om water op te vangen en het riool ontlasten, lichte kleding dragen, bedrijfskritische apparatuur omhoog brengen, koeling door aanplant bomen en geveltuinen tegen hittestress, het zijn allemaal maatregelen die inwoners en bedrijven zelf kunnen nemen.
4) De adaptatiemaatregelen die individuen nemen, kunnen overheidsbeleid versterken en er een positief effect op hebben, bv. de overheid renoveert een straat wat inwoners kan motiveren om bomen te planten en de straat te vergroenen. Dit kan weer leiden tot tegenprestaties van de overheid bv een programma om meer stedelijk groen te planten en om wegwerkzaamheden ook te combineren met klimaatregelen. Andersom, als individuen zich niet aanpassen, dan kan dat de effectiviteit van adaptatiemaatregelen vanuit de overheid tenietdoen of minder effectief maken, bv. in Breezicht[1].
   Verder kunnen inwoners die zelf geen maatregelen hebben getroffen, in noodsituaties veel van de lokale overheid en noodhulpdiensten vergen, en noodlijnen kunnen geblokkeerd raken waardoor noodsituaties verergeren.

[1] Stel dat nieuwe bewoners van Breezicht hun tuinen gaan betegelen, dan belemmert dat de werking van het watergeleidend landschap in deze nieuwe, klimaatrobuust aangelegde woonwijk.

5) Er is van oudsher veel aandacht en kennis in de stad en regio West-Overijssel over leven met water. Er zijn ook relatief veel opleidingen op het gebied van water en groen. Economisch gezien biedt klimaatadaptatie dan ook kansen naar de toekomst voor om als stad en regio nog meer kennis, innovatie, diensten en producten te ontwikkelen en (inter)nationaal koploper te zijn.

Drieledige opgave

1. Regionale samenwerking aan de opgave van een waterrobuust systeem rond de stad.
2. Een Groenblauwe netwerk realiseren op stedelijk niveau.
3. Stadsbreed de sponswerking vergroten door op wijk-, buurt- en straatniveau te vergroenen met de hele stad.

Het hoeft niet allemaal morgen klaar maar het is wel zaak dat bij alle ontwikkelingen in de stad het Groenblauwe netwerk successievelijk wordt gerealiseerd. En dat in heel Zwolle de sponswerking wordt vergroot door de stad overal te vergroenen. Een hele uitdaging, want het moet meegenomen worden in de alledaagse werkzaamheden. Bij zowel overheden, als inwoners als bedrijven moet het daarom op de agenda komen én naar 2050 top-of-mind blijven.

Ook is de beschikbaarheid van water minder vanzelfsprekend geworden (denk aan de droge zomer van 2018), waardoor er nog een boodschap bij komt: bewuster omgaan met water (ook in de zin van veilig zwemwater).

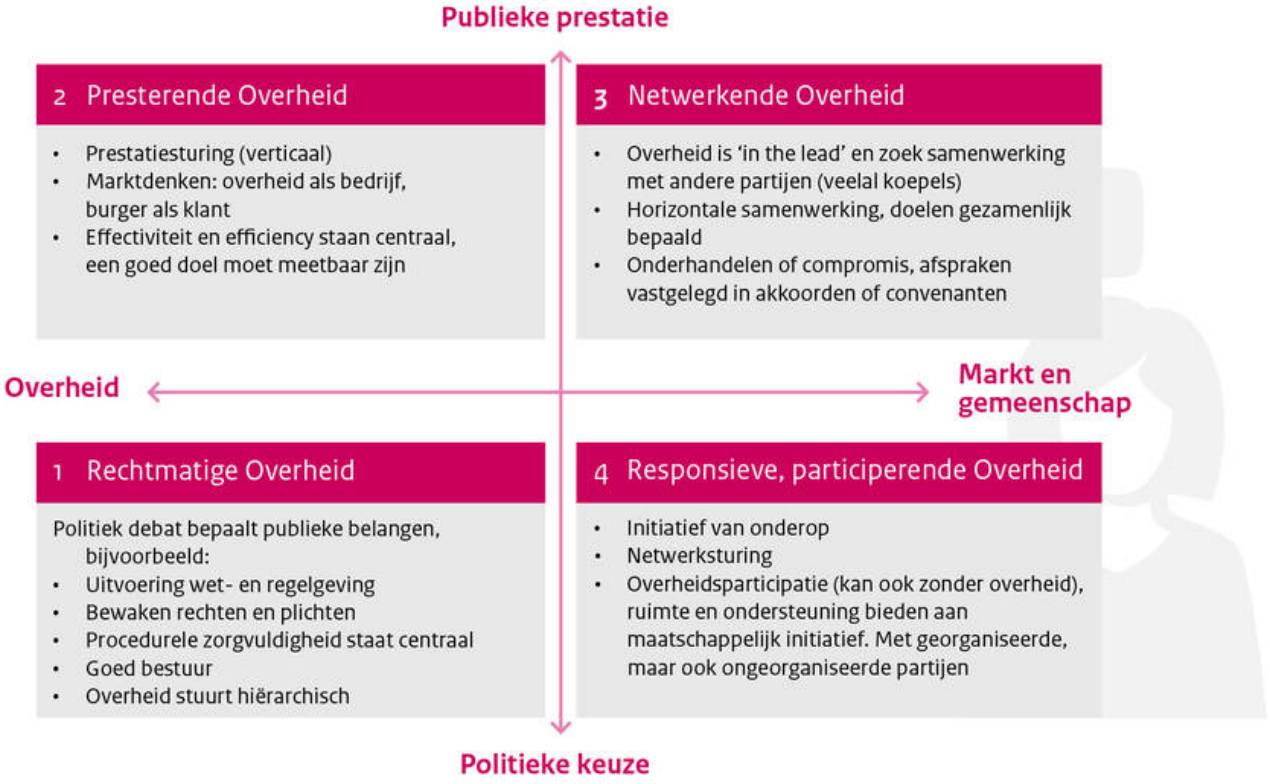
Met de kwetsbare plekken beginnen

Uit de stresstesten komt een aantal kwetsbare plekken naar voren (zie prioritaire aandachtsgebieden in deelrapport Groenblauw netwerk). Deze pakken we als eerste aan, want deze buurten vormen ook belangrijke schakels in het Groenblauwe netwerk. In gesprek met bewoners en belanghebbenden sturen we aan op een zgn. Risicodialoog. Hierbij komt de opgave op tafel tezamen met de belangen, verantwoordelijkheden, kansen en invalshoeken van alle betrokkenen. Vanuit verschillende overheidsrollen werken we samen met betrokkenen toe naar oplossingen met meerwaarde.

Rollen gemeentelijk overheid

Bij klimaatadaptatie zijn uiteenlopende thema's met elkaar verweven, waterveiligheid, verstedelijking en bodemdaling maar ook natuur en recreatie, sociaal domein en economie. Klimaatadaptatie raakt dus vele partijen en netwerken. Om de doelen van klimaatadaptatie te halen, is het daarom vaak nodig om opgavegericht te werken[2]. Hierbij wordt steeds per situatie bekeken welke waarde wij als gemeente kunnen toevoegen aan oplossingen die werken en wat andere partijen kunnen bijdragen vanuit hun eigen kwaliteiten.

Hoe kan die toegevoegde waarde per opgave eruitzien? Daarvoor kijken we naar de vier verschillende overheidsrollen die de gemeente nodig heeft om te kunnen sturen op de lange termijn doelen samen met alle partners in de stad. Het gaat daarbij niet zozeer om de keuze tussen de ene of andere rol, maar juist om het slim combineren ervan. De overheidsrollen vullen elkaar aan en kunnen 'gestapeld' worden om de drieledige opgave van de Zwolse Adaptatiestrategie te realiseren.

1 Rechtmatige overheid

- Informeren over de risico's die Zwollenaren in toenemende mate kunnen lopen door de klimaatverandering.

[2] 'Een organisatieprincipe, waarbij maatschappelijke opgaven in samenwerking met externe actoren worden gedefinieerd en gerealiseerd en waarbij medewerkers en bestuurders op basis van deze opgaven worden gepositioneerd en aangestuurd. De samenwerking met externe actoren en de organisatie rondom opgaven worden hierbij gecombineerd, zo kan in de praktijk bijvoorbeeld samen met externe actoren worden bezien wat de grootste opgaven zijn op een thema waarna samen met deze externen acties worden uitgezet.

- Sturen met regels via publieksrecht (zie deelrapport regelgeving) en privaatrecht (zie deelrapport 'nieuwe normaal').

2 Presterende overheid.

- Realiseren van het groenblauwe netwerk in de openbare ruimte en in verbinding met private ruimte (daar waar het relevant is).
- Bieden van handelingsperspectieven voor inwoners en bedrijven zodat zij eerder klimaatadaptatiemaatregelen nemen ('vermarkten' van klimaatadaptatie).

3 Netwerkende overheid

- Netwerksturing en makelen tussen partijen en bedrijven (Climate Campus, corporaties, waterschap, provincie, marktpartijen, onderwijs en wetenschap, etc).
- Partijen bij elkaar brengen bij een initiatief (bijvoorbeeld de 9 straatjes die zich opgaven voor de Groenste Straatwedstrijd van de provincie – zie verderop in dit rapport).

4 **Responsieve, participerende overheid.**

- Onder de aandacht brengen van kansen voor klimaatadaptatiemaatregelen bij lokale initiatieven
- Initiatieven van onderop stimuleren (vooral in kwetsbare gebieden)
- Bij werk aan de openbare ruimte klimaatadaptatie betrekken bij het gesprek over de leefomgeving

Gewenst klimaatactief gedrag

Welk gedrag bij individuen, huishoudens, bedrijven, corporaties, scholen gaat bijdragen aan stadsbrede sponswerking en het realiseren van het Groenblauwe netwerk?

a) Dat men zich informeert over de risico's en wat te doen:
   - Of ze risico lopen op wateroverlast of hittestress
   - Wat ze kunnen doen om de impact te voorkomen of te beperken,
   - Hoe ze hun woning, pand, straat en buurt kunnen beschermen en vergroenen,
   - Hoe ze in de gaten kunnen houden of extreem weer zich gaat voordoen, bv. weerberichten, en waarschuwingen bij plensbuien en hittegolven, etc.

b) Dat men zich voorbereidt door het nemen van maatregelen om de impact van een veranderend klimaat te voorkomen of te beperken, bv. een regenton kopen, afkoppelen, onttegelen en vergroenen van de tuin, een geveltuin en groendak aanleggen, en dit samen met de buurt doen omdat het daarmee effectiever wordt. Ook het helpen van anderen om maatregelen te nemen.

c) Dat men beschermingsmaatregelen neemt ter voorkoming van (bedrijfs)schade of lichamelijk letsel, zoals het verhogen van drempels om tegen te gaan dat water de woning of pand binnenloopt, waardevolle spullen en apparatuur omhoog brengen, vervangen van kwetsbare vloerbedekkingen op de begane grond door waterrobuust materiaal, zelfs anders bouwen zodat tijdelijk onderlopen geen probleem is, etc. Daarnaast maatregelen om anderen te kunnen waarschuwen of bereiken tijdens een calamiteit, dit is vooral van belang

voor kwetsbare groepen, zoals ouderen die minder goed in staat zijn tot aanpassing.

d) Verzekeringscheck doen.

Uit onderzoek (Steg, Valkengoed 2018) blijkt dat mensen eerder tot het bovenstaande gedrag overgaan:

- naarmate ze de risico's op hinder en schade voor zichzelf en hun omgeving hoger inschatten en naarmate ze sterkere negatieve emoties ervaren over klimaatverandering en klimaat gerelateerde risico's.
- naarmate ze sterker het gevoel hebben dat ze in staat zijn om adequate maatregelen te treffen en naarmate ze denken dat die maatregelen effectief zullen zijn om schade en hinder te beperken.
- naarmate ze denken dat andere inwoners, bedrijven, etc. ook bezig zijn om maatregelen te treffen en naarmate ze denken dat anderen het zullen waarderen als zijzelf maatregelen treffen.
- naarmate zij vinden dat ze zelf persoonlijk verantwoordelijk zijn voor het nemen van maatregelen.

Klimaatactief gedrag kan worden bevorderd door interventies te richten op bovenstaande motieven, zoals in communicatiecampagnes en participatie/risicodialoog in gebiedsontwikkeling. Daarnaast zijn maatregelen effectiever als ze niet door enkele individuen genomen worden maar als de meerderheid in een straat, buurt of gebied meedoet. Daarom is het zinvol om ons te richten op het versterken en bouwen van community's die zich bekommeren om hun eigen straat en buurt.

Leefstijlvinder

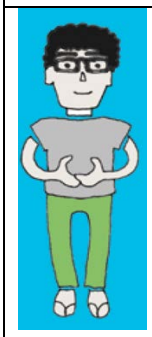
De bovenstaande inzichten kunnen worden gecombineerd met de maatwerkbenadering die wordt mogelijk gemaakt door de leefstijlbenadering en -tool van het landelijk platform Ons Water: de Leefstijlvinder. Dit online-instrument geeft op wijk- en buurtniveau en zelfs op straatniveau inzicht in de leefstijlen van de bewoners.

De Leefstijlvinder is gebaseerd op het wetenschappelijke model Brand Strategy Research van SAMR. Dit model ontrafelt de drijfveren van mensen en wat je moet doen om mensen in beweging te krijgen. En welke boodschap, welke tone of voice en welk kanaal het beste werkt voor de verschillende leefstijlen.

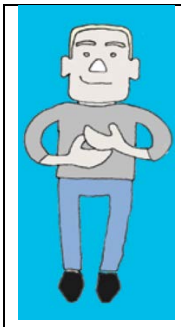
In de basis kent Nederland vier leefstijlen met ieder hun eigen manier van in het leven staan: creatief, harmonieus, controlerend en veilig. In de Ons Water Leefstijlvinder zijn de leefstijlen uitgewerkt voor het thema klimaatverandering en waterbeheer. Kijk verder op: https://www.onswaterleefstijlvinder.nl/home en zie ook de bijlage 3.

Stakeholder analyse

Waarom we klimaatbestendige stadsontwikkeling moeten willen? Het is belangrijk om alle stakeholders bij klimaatbestendige stadsontwikkeling in beeld te hebben en te betrekken. Hieronder een greep uit de betrokken stakeholders en wat zij erover zeggen, vrij vertaald uit het rapport: Water sensitive urban design. Zie ook: www.ciria.org.

	Planoloog 'Water- en klimaatrobuuste stadsontwikkeling zou een essentieel onderdeel moeten zijn van duurzame ontwikkeling. Ja, het gaat onze regenwater afvoer en watergebruik efficiënter maken, maar het helpt vooral ook om gezamenlijke publieke ruimtes te creëren die bijdragen aan het welzijn van mensen en community's.'		**Waterbedrijf** 'Een totaalbenadering van het watersysteem in de stad kan aanzienlijke voordelen bieden ten opzichte van meer traditionele benaderingen van waterbeheer. Door een holistische benadering krijgen we gauwer geïntegreerde oplossingen, die synergie brengen in plaats van enkelvoudige oplossingen.'
	Architect/ stedenbouwkundige 'Water krijgt niet de prioriteit en aandacht die het verdient in het ontwerp van de leefomgeving. Water wordt nu 'weggewerkt' terwijl het juist een zichtbare plek in het ontwerp moet krijgen. In een goed ontwerp is waterbeheer zorgvuldig uitgewerkt met iconische uitschieters om water te vieren. Water moet een kernkwaliteit zijn in de mix met andere aspecten die zorgen voor geweldige plekken waar je graag wilt zijn.'		**Gemeente** 'In de toekomst willen we blijven groeien, dus moeten we slimmer worden in hoe we dat plannen en ontwerpen terwijl we onze natuurlijke hulpbronnen behouden.'

	Bouwbedrijf / aannemer ‘Multidisciplinair werken is essentieel. Hoe meer dat vooraf gebeurt, hoe makkelijker het is om het verder te brengen. Als klimaatadaptatie te laat in het proces wordt ingebracht, heeft dat serieuze gevolgen. Dus ontwikkelaars willen vooraf weten wat nodig is.’		Ecoloog ‘Klimaatrobuust ontwikkelen biedt praktische kansen om lokaal passende antwoorden te vinden voor waterbeheervraagstukken die tegelijk groene infrastructuur en habitat opleveren. Dat kunnen we bereiken door initiatieven en vaardigheden bij elkaar te brengen.’
	Wetenschapper ‘Ondanks de wens om integraal te werken, kan de marktwerking dit tegengaan. Alle disciplines betrokken bij de leefomgeving moeten een beetje worden opgeleid in andermans werk en ook in urgente watervraagstukken. We moeten nadenken over de samenstelling van een ideaal team en wat iedereen doet en zorgen dat opleidingen daarop aansluiten.’		**Inwoner** ‘Het zou fantastisch zijn om meer water voor mijn tuin en meer bomen in de straat te hebben. En tegelijkertijd te besparen op mijn energierekening. Als dat kan gebeuren op een efficiënte manier die ook goed is voor het milieu dan zou ik daar goed bij voelen.’
	Woningbouwcorporatie ‘Door klimaatrobuust te bouwen kunnen we interessante en aantrekkelijke woonplekken maken voor de inwoners. We werken vaak met hele kleine budgetten voor groen. Mensen houden van een natuurlijk landschap in de stad, waar kinderen kunnen spelen met water. Er kan heel veel als je maar een klein beetje fantasie gebruikt.’		**Landschapsarchitect** ‘Oplossingen moeten op maat zijn van de gemeenschap en de locatie, dat moet centraal staan in het ontwerp. Het goede nieuws voor ontwerpers is dat ze al deel uitmaken van dat proces. Je hebt landschapsarchitecten nodig die snappen hoe je klimaatmatregelen integraal onderdeel maakt van het ontwerp.’

Waterbouwkundig ingenieur

‘We zijn nog gewend om in hokjes te denken. We managen overstromings-risico’s bijvoorbeeld nog niet met het management van de watervoorziening. Zo zouden we hoogwater kunnen vasthouden voor hergebruik in plaats van het af te laten stromen naar zee.

Klimaatbestendig bouwen door samenwerking

Community building en bewustwording

De gemeente voert twee strategieën om inwoners en bedrijven actief te betrekken bij klimaatadaptatie:

1. **Community building**
   Het structureel betrekken van partijen in specifieke community's die in meer of mindere mate een belang hebben bij klimaatadaptatie. In de benadering van uiteenlopende groepen inwoners werken we hierbij met de Ons Water Leefstijlvinder.

2. **Communicatie**
   Communiceren over de impact van klimaatverandering met als doel bewustwording plus kennis overbrengen over praktische maatregelen

Deze twee strategieën versterken elkaar: hoe sterker de community building, hoe meer onderlinge communicatie er vanuit het netwerk ontstaat (in plaats van eenzijdig vanuit de overheid). Op die manier willen we de community's laten doorgroeien en de beweging verder brengen.

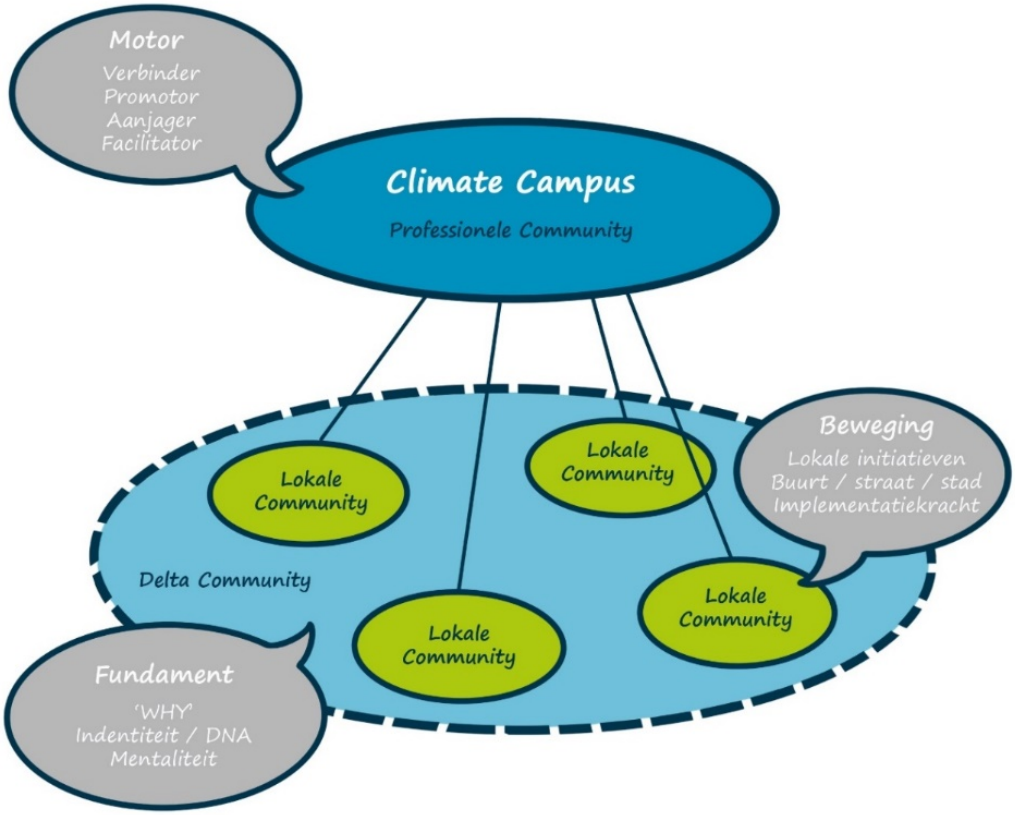
Community building strategie

Een community: *Een mix van enthousiaste bewoners, professionals, overheid, visionairs en creatievelingen die op gelijke basis co-creëert en het gedachtegoed verspreidt. Een community die mensen in staat stelt ergens bij te horen en aan bij te dragen en daar vreugde uit te halen waardoor de sociale verandering in de vezels van de mensen gaat zitten en duurzaam tot stand komt.*

In het kader van het Interreg project Catch is reeds een Community Building Strategie opgesteld. De community building strategie is ook gebaseerd op het Hanzeverleden van leven met water in deze deltaregio. Het put uit oude kennis en combineert dit met de kennis van nu voor een klimaatadaptieve, krachtige delta. Daarbij wordt in beeld gebracht wat nodig is om de gemeenschap(pen) rond klimaatadaptatie in onze delta in beweging te krijgen en (onderling) te versterken. Deze community's hebben elkaar nodig om echt succesvol te zijn.

1 Professionele community (verenigd in de Climate Campus)
2 Delta community: identiteit van een grotere omgeving (het Why – grotere verhaal, ook van belang voor de professionele community)

3 Lokale community's op straat-, buurt- en wijkniveau. Hier gaat het vooral om de bottum-up-initiatieven. Deze kunnen worden ontsloten en bereikt met behulp van het Aanjaagteam, maar ook door samenwerking met corporaties of de inzet van empowerment organisaties als Opiniepijlers, Voor je buurt, etc.)

We werken vanuit het gemeenschappelijke deltaverhaal. Dat biedt aanknopingspunten voor iedereen om zich in te herkennen en zich ermee verbonden te voelen en om vanuit dat gedachtengoed aan de community deel te nemen. Zo wordt het deltaverhaal opnieuw geladen vanuit verschillende invalshoeken en is het verbonden aan heden, verleden en toekomst.

We verbinden lokale initiatieven en community's met professionals vanuit de overtuiging dat sterke community's bereid zijn en in staat om de toekomstige stad weerbaar te maken en tegelijk socialer, groener en gezonder en economisch aantrekkelijk voor de toekomst (zie bijlage voor de complete community building strategie).

Niet alles kan ineens. We werken volgens de rode draad, de gedachtegang achter de community building strategie. Dit maakt het gemakkelijker om keuzes te maken en te besluiten wat je wel of niet aangrijpt als zich kansen aandienen. Ruimte voor tussentijdse ingevingen en kansen die voorbijkomen en passen in de visie (bv. Climate Street Painting, Hanseatic Charter, internationaal, etc.) is cruciaal. De uitwerking (zie bijlage 1) is daarom een houvast en niet in beton gegoten. Ook moet nog nader worden uitgewerkt hoe het samenspel is met Climate Campus en wat we als gemeente Zwolle naar ons toetrekken.

De eerste stappen voor het implementeren van community building:

- Verhaal van verleden-heden-toekomst optekenen, waaronder het verleden laten zien, voorbeelden zichtbaar maken, besef van de stadsdijken, hoe kan je de geschiedenis terugzien en hoe het zich vertaalt naar de toekomst (bv. schotbalken oud en nieuw, etc.).
- Perspectief, zowel op buurtniveau als op deltaniveau als wat de Climate Campus kan doen.
- Inspiratie: voorbeeldprojecten als ingrediënt van de demodelta, good practices op de kaart.
- Dat genereert handelingsperspectief voor alle partijen, wat je zelf kunt doen (empoweren, en verbeelden, à la Sense of place).
- Saamhorigheid en ontmoeten – events, ook in fysieke ontwikkeling, ontmoetingsplekken.
- Citizen science projecten, zoals SensHagen en Smart Zwolle, maar ook de Nattevoetenkaart.
- Fysieke plek – ontmoetingsplek voor de delta identiteit, waar je iets kunt halen om je kennis te vergroten, support te krijgen, medestanders, etc.
- Waar het kan aanknopingspunten zoeken bij bestaande verenigingen en clubs, zoals de weer-amateurs, historische verenigingen, etc. Historische verenigingen bestuderen bijvoorbeeld kaarten en zoeken oud beeldmateriaal. Zij zouden zich kunnen verdiepen in onze watergeschiedenis.

Communicatiestrategie

Wanneer gaat Klimaatadaptatie leven bij burgers en bedrijven?

- Het onderwerp moet dichtbij gebracht worden, het kan ook jou overkomen in jouw straat, op jouw bedrijventerrein (nattevoetenkaart).
- Onbereikbaarheid van b.v. ziekenhuis laten zien door stortbui.
- Urgentie moet duidelijk worden.
- Focus aanbrengen aan waar nu al wel gewerkt wordt en wat er bereikt is (projectenkaart in klimaatatlas).
- Aangeven waar de prioriteiten voor komende jaren liggen en wiens belang daarmee op de lange termijn gediend is en waarom.
- Behalve water ook aandacht voor de hitte als gevolg van klimaatverandering: simpele vergroening kan al voor verkoeling zorgen.
- Besef van de risico's en verantwoordelijkheden (infiltratieplicht op eigen terrein, etc.).
- Besef: je kunt heel veel doen, er zijn heel veel handelingsperspectieven.
- Besef: anderen zijn er ook mee bezig.
- Besef: waardering van anderen voor het bijdragen aan vergroening.
- Voorbeelden, voorbeelden, voorbeelden.

Maatwerk bij gebiedsgericht werken in prioritaire gebieden Groenblauw netwerk

- Aanpak Risicodialoog (zie bijlage), een serie gesprekken met de stakeholders over opgaven, risico's (welke zijn wel/niet acceptabel?), kansen, ambities in een gebied en de strategische keuzes en maatregelen om kwetsbaarheden te verkleinen en kansen te verzilveren.
- Aansluiten op de betreffende stakeholders m.b.v. leefstijlenaanpak indien particuliere inwoners.
- Aanleidingen kunnen zijn het MJOP, (ver)nieuwbouwinitiatieven, maar ook een calamiteit door extreem weer. Uitvoeringsprogramma van de Klimaatadaptatiestrategie wordt gevolgd.
- Hulpmiddelen zijn o.a.: de klimaatatlas en een Klimaat Opgaven-Kansenkaart per gebied.

Doelstellingen en doelgroepen

Stadsbrede sponswerking

Bij de inwoners, maatschappelijke organisaties, bedrijven, scholen bereiken:

- dat ze zich bewust worden van de mogelijke impact van klimaatverandering voor hun eigen woning, pand, straat en buurt
- dat ze weten welke maatregelen ze kunnen nemen en dat het effectiever is om het samen met de buren / buurt aan te pakken en welke momenten geschikt zijn om aan de slag te gaan
- dat ze op de juiste momenten (verbouwing, verhuizing, herinrichting, etc.) geconfronteerd worden met aanbod om maatregelen te nemen
- dat ze daadwerkelijk maatregelen nemen in de komende vijf jaar

Bij aanvragen van inwoners en bedrijven die willen verbouwen of nieuwbouw of andere initiatieven meegeven dat zij dit klimaatrobuust doen, hierbij faciliteren met advies en aanbod handelingsperspectieven (zie bijlage 1).

Vanuit de interne gemeentelijke organisatie een aanbod ontwikkelen voor klantcontact vanuit afdelingen en teams om te zorgen dat de organisatie zelf erop gericht is om alle doelgroepen adequaat te informeren, te faciliteren en soms af te dwingen (zie ook deelproduct Nieuwe Normaal).

Zie bijlage 1 voor een overzicht van het aanbod aan beschikbare en mogelijk te ontwikkelen handelingsperspectieven extern en intern.

Realiseren Groenblauw netwerk in prioritaire gebieden

In prioritaire gebieden gaat de gemeente i.s.m. waterschap aan de slag om daar delen van het Groenblauwe netwerk te realiseren. Dat gebeurt in samenspraak met de bewoners en bedrijven uit die gebieden zodat zij zelf ook maatregelen kunnen nemen om samen hun leef- en werkgebied zo klimaatrobuust mogelijk te maken. Ook hier volgen we de community building strategie om in die gebieden te werken aan een weerbare stad die tegelijk socialer, groener en gezonder is en economisch aantrekkelijk voor de toekomst. Faciliteren met advies, als nodig is opleggen regelgeving.

Realiseren Groenblauw netwerk in prioritaire woongebieden

- Kamperpoort, Dieze West, Diezerpoort, Bagijneweide, Indische Buurt, Dieze Oost, Berkum Noord, Assendorp (Oud, Nieuw en Stationsbuurt), Voormalig buitendijks Assendorp, Wipstrik (Noord), Binnenstad, Stadshagen.
- Via risicodialoog aanpak gericht op particuliere inwoners, huurders, bedrijven, scholen, etc. in een gebied. Intermediairs kunnen zijn: VVE's, corporaties, etc.
- Inzet o.a. klimaatatlas en Opgaven en kansenkaart gebiedsgericht werken.

Realiseren Groenblauw netwerk in prioritaire gebieden: bedrijventerreinen en kantoren

- Voorst A en B, Marslanden G en H, Hessenpoort, Oosterenk – De Vrolijkheid, Binnenstad, Hanzeland
- Via risicodialoog aanpak gericht op parkmanagers en ondernemersverenigingen van de bedrijven en kantoren in het gebied.
- Inzet o.a. klimaatatlas en Opgaven en kansenkaart gebiedsgericht werken.

Team KlimaatActief!

Het Team KlimaatActief! is een initiatief van Climate Campus, het netwerk waarin Zwolle partner is en samenwerkt met andere O's aan een klimaatadaptieve delta. Dit aanjaagteam heeft als doel de beweging in de stad aan te jagen om te vergroenen en te verblauwen. Het team spoort actief initiatiefnemers op en probeert net dat zetje te geven waardoor een initiatief verder komt en het lukt om een straat, school of studentencollectief inderdaad te vergroenen en klimaatproof te maken. Een belangrijk aspect is dat we dit soort geslaagde initiatieven helpen een 'podium' te geven, door 1) te stimuleren dat men het in de eigen netwerken verspreidt, en 2) door het zelf als gemeente en Climate Campus kanalen verder te verspreiden. Sociale media vormen hierbij een belangrijk kanaal.

Negen nieuwe 'klimaatstraten' in de notendop

Het aanjaagteam richt zich o.a. op de negen nieuwe klimaatstraten die zich eind 2018 hebben aangemeld omdat zij met hun buurt hun straat willen vergroenen.

1. Verenigingstraat - gehele straat
2. Diezerhoven 6 - Diezerhoven 1 t/m 40
3. Diezerkade - Gehele straat
4. Spinhuisplein, Spinhuisbredehoek, Spinhuisbredehoek
   Menno van Coehoornsingel, Assiesplein - Plantsoen Assiesplein, geveltuinen
5. Coetsstraat 44 en 51 t/m 65) - het laatste doodlopende stuk (30 t/m
6. Noteboomstraat - De gehele Noteboomstraat
7. Stien Eelsinghstraat - Stien Eelsinghstraat 2 t/m 9 En de aanliggende panden van de Energieweg, Muijdermanstraat en Vrouwenlaan.
8. Lortzinghof - Nummers 17-35
9. Bilderdijkstraat te Zwolle - Gehele straat (12 buren)
10. Rozenstraat - Gehele straat

Wijkgewijze aanpak (rol wijkmanagers)

Wijkbeheerders zijn bekend met waar initiatiefnemers bezig zijn met vergroening of overlast ondervinden. Zij moeten dus goed met de kaarten in de klimaatatlas kunnen werken en weten wat het aanbod is om dingen te kunnen verbinden. Ook is een uitstekend samenspel met het Team KlimaatActief! en de Ambassadeurs in hun wijk belangrijk. Hoe dat te faciliteren? Door te zorgen dat er korte lijntjes zijn en een kwartaalkalender / projectenkaart waarmee iedereen elkaar op de hoogte kan houden wat zich waar afspeelt en wie daarbij betrokken zijn. Hierbij kunnen Climate Campus partners ook een rol spelen en het werken met de Leefstijlvinder.

Bijlage 1: Handelingsperspectieven

Deze tabel laat zien welk aanbod de gemeente heeft ter bevordering van het handelingsperspectief voor verschillende doelgroepen.

Sponswerking stadsbreed

Doelgroepen / Aanbod	Inwoners – zo mogelijk via VVE's	Bedrijven en kantoren	Corporaties en huurders[3] Vastgoed-, acc. Managers en de huurder zelf	Scholen, studenten, zorginstellingen
Beschikbaar				
Zwolse Klimaatatlas en + Projectenkaart Demodelta	x	x	x	x
Website Klimaatmakers	x	x	x	x
Filmclips Breezicht, De nieuwe deltawerken, Waterrobuust Zwolle				
Community building strategie	x	x	x	x
Nattevoetenkaart	x	x	x	x
www.climatescan.nl	x	x	x	x
http://www.climateapp.nl/	x	x	x	x
Wijkbeheer en Travers	x		x	x
Aanjaagteam	x		x	x
Klimaatsubsidie WDODelta	x		x	x
Bijeenkomsten bv. van Omgevingsvisie en daarbij inzet van klimaatatlas en klimaat enquête	x		x	x
Share my City?				
Staat van je Straat?				
Blue Label?				
Acties en 'pakketten' i.s.m. bedrijven als Hornbach, etc. Met Climate Campus te ontwikkelen	x		x	x
Operatie Steenbreek?	x			
Klimaatstraten als showcase en aanspreekpunten die uitleg kunnen geven	x		x	x
Via de lokale, regionale RTV en sociale media (ook van CC) in de spotlights zetten klimaatinitiatieven, -straten, etc. in wording.	x		x	x
NME				x
NMO Initiatieven (Groenste Straat, Groene loper, etc.)	x		x	
CC met lespakketten slimme stad en klimaat en NMO initiatieven (expeditie Wildernis)				
Mankato	x		x	x
Alles Stroomt	x	x	x	x

[3] **Corporaties en huurders van:**

- Delta Wonen
- SWZ
- Openbaar Belang
- De Woonplaats, Enschede
- Wetland Wonen, Vollenhove

De Veste, Ommen

Doelgroepen Aanbod	Inwoners – zo mogelijk via VVE's	Bedrijven en kantoren	Corporaties en huurders[4] Vastgoed-, acc. Managers en de huurder zelf	Scholen, studenten, zorginstellingen
Mogelijk (door) te ontwikkelen				
Gerichte info en handreiking van Afd. Vergunningen om mee te geven aan aanvragers	**x**	**x**		
Gerichte info en handreiking afd. Economische zaken om mee te geven aan parkmanagers en accountmanagers en gebouwbeheerders bedrijven		**x**	**x**	**x**
Ambassadeurs in de wijk a la Adriaan, Rutger Ekhart, Timo, etc.	**x**			**x**
Waterambassadeurs / Professionele burgers a la Waterbewust SH	**x**	**(x werknemers van bedrijven die ook prof. burger zijn)**		**x**
Klimaatcoach (a la Afoort)	**x**			
Energiecoach ook Klimaatpakket meegeven (i.s.m. Energietransitie, Verbeter en Bespaarwebsite, contactpersonen Maarten Epema en Inge Groen)	**x**	**X (specifiek voor bedrijven)**		
Subsidiedesk, beoordelen offertes (via CC)	**x**	**x**	**x**	**x**
KA helpdesk / Loket van afdelingen x, y, z in de organisatie en bij medeoverheden	**x**	**x**	**x**	**x**
Handreiking bedrijventerreinen ism Dana Wiersma				
Oprichting Hoogwaterbrigade Stadshagen				
Climate Campus Lijst met aanbevolen bedrijven met specifieke kennis van uitvoering en advies klimaatregelen	**x**	**x**	**x**	
Climate Campus Lijst met gecertificeerde groen- en installatiebedrijven waar particulieren terecht kunnen voor uitvoering en advies – certificaat behaald middels Climate Campus	X	**X**	**x**	
Banken, verzekeraars en geldverstrekkers benaderen om via CC aanbod voor inwoners en bedrijven mogelijk te maken / ontwikk. CC masterclass KA voor deze doelgroep	**X**	**X**	**X**	**X**
Aanbod / masterclass KA via CC voor VVE's, vastgoedbedrijven, corporaties, etc.	**x**	**X (via Concilium)**	**X**	**x**
GGZ aanbod voor hittestress, te ontwikkelen i.s.m. CC voor zorginstellingen				**x**

[4] **Corporaties en huurders van:**

- Delta Wonen
- SWZ
- Openbaar Belang
- De Woonplaats, Enschede
- Wetland Wonen, Vollenhove

De Veste, Ommen

Doelgroepen Aanbod	Inwoners – zo mogelijk via VVE's	Bedrijven en kantoren	Corporaties en huurders[4] Vastgoed-, acc. Managers en de huurder zelf	Scholen, studenten, zorginstellingen
Climate Escaperoom te ontwikkelen ikv Catch Interreg	**x**			
Flitsteam bij calamiteiten				

Interne doelgroepen sponswerking stadsbreed

Doelgroepen Aanbod	Vergunningen	Projecten	Economische zaken	Vastgoed	Atelier en Grijs en Groenbeheer	Klant Contactcenter
Beschikbaar						
Start voor de start		**x**				
Community building strategie						
http://www.climateapp.nl/						
Zwolse Klimaatatlas en + Projectenkaart Demodelta						
KA Toolbox op Sharepoint o.b.v. Rainproof om zelf te gebruiken						
Nattevoetenkaart						
www.climatescan.nl						
http://www.climateapp.nl/						
Nog te ontwikkelen						
Roadshows						
Aanbod (info en handreiking/middel) ontwikkelen om mee te geven aan aanvragers info, vergunningen, etc.	x	**x**	**X (vestigers, acc. Managers, gebouwbeheerders, etc.)**	**X (o.a. kopers nieuwbouw-woningen, VVE's)**	**x**	
KA helpdesk / Loket van afdelingen x, y, z in de organisatie en bij medeoverheden						

Bijlage 2: Aanpak risicodialogen, Klimaatopgaven-kansenkaart en Klimaatatlas

1. Wat is een risicodialoog en wat is het doel ervan?

Een risicodialoog bestaat uit een serie gesprekken met relevante publieke en private partijen. Het is een iteratief – zich herhalend – proces om de klimaatrisico's te identificeren, ambities te bepalen en maatregelen te formuleren die moeten landen in beleid en een uitvoeringsprogramma. Vaak vormen de uitkomsten van de stresstest de basis voor de gesprekken. Een stresstest brengt de kwetsbaarheden voor klimaatverandering in beeld, onder meer met behulp van de Klimaateffectatlas. De gesprekpartners bepalen gezamenlijk welke gevolgen van klimaatverandering wel en niet acceptabel zijn. Die gezamenlijkheid is van belang, want maatregelen worden lang niet altijd genomen door overheden. Het merendeel van het land is in bezit van andere partijen dan de overheid. Het gaat dus ook om maatregelen op bijvoorbeeld bedrijventerreinen, woningen die in bezit zijn van corporaties, privaat vastgoed, particuliere woningen en de (bijbehorende achter)tuinen.

Doel van de risicodialoog is het opstellen van gezamenlijke ambities, afwegingskaders en – waar nodig – maatregelen voor ruimtelijke adaptatie. De risicodialoog is de voorbereiding op een uitvoeringsprogramma. De risicodialoog draagt ook bij aan bewustwording.

2. Waarom voer je een risicodialoog?

Tijdens een risicodialoog spreek je met elkaar af welke schade en overlast in jouw gebied acceptabel is, en welke niet. Ook bespreek je met elkaar wie welke maatregelen gaat nemen om onacceptabele schade en overlast te voorkomen.

Klimaatadaptatie is maatwerk: per gebied en functie verschilt de kwetsbaarheid en weerbaarheid. Daarom zijn er geen landelijke normen. Gemeenten, waterschappen en provincies bepalen zelf – in dialoog met betrokken partijen – wat de ambitie wordt en wie welke maatregelen gaat nemen. Omdat extreem weer iedereen kan raken en het merendeel van het land in het bezit is van particulieren en bedrijven, zullen ook zij actie moeten ondernemen.

3. Met wie voer je een risicodialoog?

Een risicodialoog voer je met degenen die geraakt worden door extreem weer, een verhoogd risico lopen op schade of in de positie zijn om er iets aan te doen. Ook is het wenselijk om de partijen erbij te betrekken die maatregelen kunnen nemen om de overlast of de schade te verminderen. Natuurlijk kun je niet met iedereen tegelijkertijd in gesprek: kies de partijen en de vorm die het beste past bij de risico's en de kansen in het betreffende gebied, de schaal waarop je de dialoog gaat voeren, enzovoort. Je kunt maatwerk toepassen door bijvoorbeeld voor een bedrijventerrein het gesprek te voeren met de betrokken bedrijven via een beheerdersoverleg van het terrein.
Met een eerste stakeholdersanalyse (pdf, 86 kB) kun je een eerste beeld krijgen van de betrokkenen en hun rol.

4. Wanneer ben je klaar met de risicodialoog?

In feite ben je nooit klaar; het gebied verandert en ook het klimaat verandert voortdurend. Na verloop van tijd zal een nieuwe risicodialoog nodig zijn. Op de korte termijn is een risicodialoog afgerond als de relevante betrokken partijen de risico's

herkennen, gezamenlijk is vastgesteld welke schade en overlast acceptabel zijn en afgesproken is wie eventuele maatregelen moet nemen om de onacceptabele schade en overlast te voorkomen. Zodra dit voor een (deel)gebied duidelijk is, kan de stap naar het uitvoeringsprogramma gemaakt worden. Het ene (deel)gebied hoeft niet op het andere te wachten; soms is in een gebied meer tijd nodig om te komen tot herkenning, ambitiebepaling of afspraken over maatregelen. Een risicodialoog is en blijft maatwerk.

5. Op welke momenten moet de dialoog gevoerd worden?

Dat kan op verschillende momenten. Bijvoorbeeld als duidelijk is wat de kwetsbaarheden zijn in het gebied, nadat een stresstest is uitgevoerd. Een calamiteit door extreem weer kan eveneens een aanleiding vormen. Het is ook raadzaam om een risicodialoog te voeren bij het ontwikkelen van nieuwe (bouw)projecten.

6. Hoe maak je de stap van de stresstest naar risicodialoog?

Ter voorbereiding op het voeren van een risicodialoog is het belangrijk om:

- de kwetsbaarheden in beeld te hebben
- te weten wie of wat geraakt wordt door de weersextremen (stakeholders) – en in welke mate; en wie er betrokken moeten worden bij de mogelijke oplossingen
- wat de bestuurlijke ruimte is

Door bijvoorbeeld kaarten, visualisatie-tools en situaties in de praktijk kun je de kwetsbaarheden verbeelden. Met een eerste stakeholdersanalyse (pdf, 86 kB) kun je een eerste beeld krijgen van de betrokkenen en hun rol.
Voor de invulling van de risicodialoog zelf wordt door het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie op dit moment een handleiding uitgewerkt met concrete tools en stappen bij het voorbereiden, het voeren en afronden van de risicodialoog. Deze kan later in 2019 benut worden.

7. Op welk schaalniveau voer je de dialoog?

Een dialoog kan op diverse schaalniveaus gevoerd worden. De omvang van de problematiek bepaalt welk schaalniveau dat is. Gaat het om de aanpak van wateroverlast in een straat of wijk, dan zijn inwoners aangewezen gesprekspartners. Voor klimaatadaptatie-opgaven op specifieke plekken zoals een bedrijventerrein, kan een dialoog plaatsvinden binnen bestaande overlegstructuren; bijvoorbeeld een beheerdersoverleg. Een risicodialoog over vitale en kwetsbare objecten kan gevoerd worden op regionaal niveau.

8. Welke informatie heb ik nodig voor ik een risicodialoog kan voeren?

Om de dialoog te kunnen voeren is een goed beeld nodig van de kwetsbaarheden en van wie of wat geraakt wordt door de weersextremen. Dat komt in beeld door een stresstest. De stresstesten kunnen worden verrijkt door geo-informatie over bijvoorbeeld bodemtype, hoogte en verharding; en door informatie over bijvoorbeeld onderhoudsprogramma's en verkeersstromen. Ook is het goed om te bekijken of de resultaten uit de stresstest herkenbaar zijn in de praktijk.

9. Hoe stimuleren we ook bedrijven en inwoners om risico´s te accepteren of te vermijden en/of maatregelen te nemen?

Bedrijven en inwoners moeten zich (meer) bewust worden van de risico's die ze lopen. Dat kan door de uitkomsten van de stresstest met ze te delen en te vragen of ze het beeld herkennen en wat dat betekent voor het wonen en werken op die plek. Vervolgens is het van belang om te bespreken hoe zij hun eigen terrein, tuin of gebouw

beter kunnen aanpassen om wateroverlast en hittestress te voorkomen. Als bedrijven en inwoners een handelingsperspectief hebben (het risico wordt lokaal inderdaad kleiner door een groen dak te plaatsen of de tuin te ontharden) zullen zij eerder geneigd zijn om in actie te komen. Wat nodig is om iemand te overtuigen, is voor iedereen weer verschillend.

10. Hoe betrekken we de beheerders van vitale en kwetsbare functies bij de risicodialoog?

De eerste stap is: in beeld brengen welke vitale en kwetsbare functies mogelijk schade kunnen ondervinden door extreem weer. In de nationale aanpak Vitaal en Kwetsbaar (V&K) worden 13 functies expliciet benoemd. Volgende stap is om met de betrokken instanties in contact te komen. Omdat deze partijen vertrouwelijke (geo)informatie niet altijd kunnen vrijgeven, wordt aanbevolen om deze stap via de veiligheidsregio's te zetten. Zij hebben vaak de juiste ingangen bij deze instanties en ook een totaalbeeld van de kwetsbare functies.

11. Hoe maak ik de stap naar een uitvoerings- en investeringsagenda?

Ook wanneer nog niet alle risicodialogen afgerond zijn, is het mogelijk een uitvoerings- en investeringsagenda (ambitie 3 uit het Deltaplan) te maken. Daarin is uitgewerkt welke uitvoeringsmaatregelen de komende periode gepland zijn, wie wat doet en hoe de maatregelen gefinancierd worden. In het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie is afgesproken dat overheden tenminste eens per zes jaar de klimaatstresstest en resultaten van de risicodialogen herijken en op basis daarvan met een uitvoerings- en investeringsagenda komen.

Bij een risicodialoog kan de onderstaande systematiek van werken behulpzaam zijn.

https://www.communicatierijk.nl/vakkennis/f/factor-c

Bijlage 3: Werken met de Leefstijlvinder

De Ons Water Leefstijlvinder definieert zes verschillende soorten leefstijlen die gebaseerd zijn op waarden, behoeften en karakter van inwoners.

Waarden, behoeften en karakter

	GEËNGAGEERDE HEDONISTEN	WELWILLENDE AFWACHTENDEN	ACTIEF BETROKKENEN	CALCULERENDE SCEPTICI	ONWETENDE SCEPTICI	VER-VAN-MIJN-BED-SHOW
Karakter-kenmerken	Creatief, intelligent, eigenwijs, avontuurlijk, ondernemend, impulsief.	Serieus, bedachtzaam, gewoon, intelligent, kalm, zachtaardig, eigenwijs.	Behulpzaam, geïnteresseerd in anderen, hartelijk, vrolijk, gemoedelijk.	Sterk karakter, intelligent, zelfverzekerd, evenwichtig, doelgericht, leidinggevend, zakelijk.	Gewoon, nuchter, serieus, kalm, zakelijk.	Behulpzaam, geïnteresseerd in anderen, gezellig, gewoon, hartelijk, spontaan, vrolijk, zachtaardig.
Omgang met anderen	Ik vind het fijn als ik lekker mijn eigen gang kan gaan. Ik trek graag op met mensen die creatief en vernieuwend denken.	Ik vind het niet erg om alleen te zijn, ik vind het fijn als ik lekker mijn eigen gang kan gaan. Ik houd van rust en regelmaat om mij heen. Ik voel mij het meest gemak in mijn eigen, vertrouwde omgeving.	Ik vind een goede relatie met buren en familie heel belangrijk. Ik vind het prettig als alles in goede harmonie verloopt. Ik trek er graag op uit met mijn familie, vrienden en kennissen.	Ik zeg waar het op staat, ook als ik het risico loop dat anderen dit niet waarderen. Ik trek graag op met mensen die weten wat ze willen en daar ook écht voor gaan. Ik ga graag om met mensen die succesvol zijn en iets bereikt hebben in het leven.	Ik houd van rust en regelmaat om mij heen. Ik voel mij het meest op mijn gemak in mijn eigen, vertrouwde omgeving. Ik zeg waar het op staat, ook als ik het risico loop dat anderen dit niet waarderen.	Ik vind een goede relatie met buren en familie heel belangrijk. Ik trek er graag op uit met mijn familie, vrienden en kennissen. Ik voel mij het meest op mijn gemak in mijn eigen, vertrouwde omgeving. Ik vind het fijn als er veel mensen om mij heen zijn.
Waarden	Vrijheid, creativiteit, uitdaging, flexibiliteit, passie, uniek zijn, ambitie.	Privacy, rust, doe maar gewoon, vrijheid, rationaliteit, erkenning van prestaties, anonimiteit.	Vriendschap, sociale verbondenheid, gastvrijheid.	Daadkracht, erkenning van prestaties, rationaliteit, uitdaging, ambitie, succes in het leven, genieten van het leven.	Anonimiteit, doe maar gewoon, privacy, rust, uniek zijn.	Vriendschap, doe maar gewoon, genieten van het leven, gastvrijheid, geluk, geborgenheid.

2

De geëngageerde hedonisten

"Ik doe minder dan ik eigenlijk zou willen doen."

GA VERDER

De welwillende afwachtenden

"Ik zou graag in actie komen, maar weet niet hoe."

GA VERDER

De actief betrokkenen

"Ik voel me geroepen op een steentje bij te dragen."

GA VERDER

De calculerende sceptici

"Ik ben sceptisch over klimaatverandering, want ik hoor tegenstrijdige berichten."

GA VERDER

De onwetende sceptici

"Veranderingen in het klimaat kunnen we echt niet stoppen."

GA VERDER

De ver van mijn bed show

"Met klimaatverandering en waterbeheer houd ik me niet bezig."

GA VERDER

Leefstijlen voor jouw gebied

Op deze kaart kun je zien welke leefstijlen in jouw gemeente, provincie of waterschap wonen. En waar – in welke wijk, buurt en straat de verschillende leefstijlen precies te vinden zijn. Dit biedt je de mogelijkheid om in jouw project(en) lokaal maatwerk te leveren en zeer gericht met jouw relevante leefstijlen te communiceren. Of het juist via andere beleidsinstrumenten dan communicatie aan te vliegen. Want dat kan ook een gefundeerde keuze zijn op basis van de leefstijlen in jouw gebied.

